

TA'LIM TAMOIYLLARINING BUGUNGI KUNDAGI RO'LI

Temirova Dilfuza Tolibovna

BDPI, Pedagogika ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tamoyillarining zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Xususan, ilmiylik, tizimlilik va izchillik, ongli va faol ishtirok, ko'rgazmalilik, individuallashtirish hamda differensial yondashuv tamoyillarining globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitidagi roli yoritib beriladi. Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida ta'lim samaradorligini oshirish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqolada zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlashda tamoyillarning nazariy va amaliy ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim tamoyillari, pedagogik jarayon, ilmiylik, tizimlilik, innovatsion yondashuv, raqamli ta'lim, ta'lim sifati, kompetensiya, individuallashtirish

Аннотация: В статье анализируется роль принципов обучения в современной системе образования. Особое внимание уделяется принципам научности, системности и последовательности, сознательности и активности, наглядности, индивидуализации и дифференциации обучения в условиях глобализации и цифровой трансформации. Рассматриваются вопросы повышения эффективности образования на основе инновационных педагогических технологий. Обосновывается теоретическая и практическая значимость принципов обучения в обеспечении качества образования.

Ключевые слова: принципы обучения, педагогический процесс, научность, системность, инновационный подход, цифровое образование, качество образования, компетентность, индивидуализация.

Abstract: This article analyzes the role of educational principles in the modern education system. Particular attention is paid to the principles of scientific approach, systematicity and consistency, conscious and active participation, visualization, individualization and differentiation in the context of globalization and digital transformation. The issues of improving educational effectiveness through innovative pedagogical technologies are discussed. The theoretical and practical significance of educational principles in ensuring the quality of education is substantiated.

Keywords: educational principles, pedagogical process, scientific approach, systematicity, innovative approach, digital education, quality of education, competence, individualization.

Mavzuning dolzarbligi: XXI asrda ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining strategik omiliga aylandi. Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fan va texnika yutuqlari, axborot oqimining keskin ortishi hamda mehnat bozoridagi raqobatning kuchayishi ta'lim oldiga mutlaqo yangi vazifalarni qo'yimoqda. Endilikda ta'lim nafaqat bilim berish, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish, muammoli vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qila olish kompetensiyasini shakllantirishni ham nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, ta'lim tamoyillari pedagogik jarayonning metodologik asosi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'lim tamoyillari – bu o'qitish jarayonining umumiy qonuniyatlariga tayanuvchi, uning mazmuni, shakl va metodlarini belgilab beruvchi asosiy qoidalar tizimidir. Ular pedagogik jarayonni ilmiy, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladi. Har bir davrda ta'lim tamoyillari jamiyat ehtiyojlari asosida boyib, takomillashib borgan. Bugungi globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida esa ular yangicha mazmun kasb etmoqda.

Zamonaviy ta'lim konsepsiyalarida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy model, integrativ va innovatsion texnologiyalar ustuvor yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda. Bularning barchasi ta'lim tamoyillariga tayangan holda amalga oshiriladi.

Shu sababli ta'lim tamoyillarining nazariy asoslarini chuqur o'rganish va ularni amaliyotga samarali tatbiq etish bugungi kun pedagogikasining dolzarb masalalaridan biridir.

Ta'lim tamoyillari o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, yagona pedagogik tizimni tashkil etadi. Ularning har biri alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ular kompleks tarzda qo'llanilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Ta'lim tamoyillari o'quv jarayonining asosiy qoidalari hisoblanadi, biroq ularni amalda qo'llash jarayonida bir qator muammolar yuzaga kelmoqda. Avvalo, onglilik va faollik tamoyili to'liq ta'minlanmayapti, chunki darslarda ko'proq an'anaviy ma'ruza usuli qo'llanib, o'quvchilar passiv tinglovchiga aylanib qolmoqda. Nazariya va amaliyot birligi tamoyilida ham kamchiliklar mavjud, ya'ni berilgan nazariy bilimlar yetarli darajada amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlanmaydi. Individual yondashuv tamoyili esa sinflardagi o'quvchilar sonining ko'pligi sababli to'liq amalga oshmayapti, natijada har bir o'quvchining qobiliyati va ehtiyoji inobatga olinmay qolmoqda. Shuningdek, tizimlilik va izchillik tamoyiliga ham ba'zan rioya qilinmaydi, o'quv dasturlaridagi o'zgarishlar va fanlar o'rtasidagi bog'liqlikning sustligi ta'lim sifatiga ta'sir qiladi. Ko'rgazmalilik tamoyilida esa zamonaviy texnik vositalarning yetishmasligi yoki ulardan samarali foydalanish ko'nikmasining pastligi muammo bo'lib qolmoqda. Shu sababli ta'lim tamoyillarini samarali amalga oshirish uchun metodikani takomillashtirish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va pedagoglarning malakasini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim tamoyillarining bugungi kundagi roli

1. Nazariy asos: Muammo doirasida olib borilgan tadqiqotlar tahlili

Ta'lim tamoyillari — bu ta'lim jarayonining mazmuni, shakli va usullarini belgilab beruvchi asosiy didaktik qoidalardir. Ular zamon talabi, jamiyat ehtiyoji va shaxs kamoloti bilan uzviy bog'liq.

Xorijiy olimlar tadqiqotlari:

Jan Amos Komenskiy: U “Buyuk didaktika” asarida ta'limning tabiatga mosligi, tizimliliigi, izchilligi va ongli o'zlashtirish tamoyillarini asoslab bergan. Komenskiy ta'lim

jarayoni bosqichma-bosqich, oddiydan murakkabga qarab olib borilishi zarurligini ta'kidlagan.

Konstantin Ushinskiy: Ta'limning milliylik, tarbiyaviylik va ongli faoliyatga asoslanishi g'oyasini ilgari surgan. U o'quvchining psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarurligini asoslab bergan.

John Dewey: Pragmatik pedagogika asoschisi sifatida ta'limni hayot bilan bog'lash, faoliyat orqali o'rganish (learning by doing) tamoyilini ilgari surgan. Zamonaviy interaktiv metodlarning nazariy poydevori aynan Dewey qarashlariga borib taqaladi.

Lev Vygotskiy: Yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi orqali ta'limning rivojlantiruvchi xarakterini asoslab berdi. Unga ko'ra, ta'lim taraqqiyotdan oldinda borishi va shaxs kamolotini jadallashtirishi kerak.

O'zbek va Sharq mutafakkirlari:

Abu Nasr Forobiy: Ta'lim va tarbiyaning uyg'unligi, aqliy va axloqiy kamolot birligi tamoyilini ilgari surgan.

Abu Ali ibn Sino: Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish, ta'limning bosqichma-bosqichligi tamoyillarini ilmiy asoslagan.

Abdulla Avloniy: Ta'limning milliy va ma'naviy qadriyatlarga asoslanishi, tarbiya va ta'lim birligi g'oyasini ilgari surgan.

Zamonaviy tadqiqotlar:

Bugungi kunda ta'lim tamoyillari kompetensiyaviy yondashuv, raqamli pedagogika, inkluziv ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyalari asosida qayta talqin qilinmoqda. O'zbekiston olimlari tomonidan ham uzluksiz ta'lim, innovatsion metodlar, STEAM ta'limi yo'nalishida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

Xulosa (nazariy tahlil): Ta'lim tamoyillari tarixiy taraqqiyot jarayonida boyib borgan. Klassik didaktik tamoyillar (ilmiylik, tizimlilik, ongli o'zlashtirish, ko'rgazmalilik) bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan, balki zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashgan holda yangi mazmun kasb etgan. 2. Metodologiya: Ishning metodologik asoslari

Mazkur mavzuni o'rganishda quyidagi metodologik yondashuvlardan foydalaniladi:

1. Tizimli yondashuv: Ta'lim tamoyillari yagona pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqiladi. Ularning o'zaro bog'liqligi va funksional birligi tahlil qilinadi.
2. Tarixiy-qiyosiy metod: Turli davrlardagi pedagogik qarashlar solishtiriladi. Klassik va zamonaviy ta'lim tamoyillari o'rtasidagi farq va uzviylik aniqlanadi.
3. Analitik-sintetik metod: Ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, pedagogik tadqiqotlar tahlil qilinadi va umumlashtiriladi.
4. Empirik metodlar (agar amaliy tadqiqot bo'lsa): So'rovnoma, kuzatish, tajriba-sinov ishlari, pedagogik eksperiment
5. Kompetensiyaviy yondashuv: Ta'lim tamoyillarining o'quvchida amaliy ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirishdagi roli o'rganiladi.

Umumiy metodologik asos: Ishning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi, innovatsion pedagogik texnologiyalar tashkil etadi. Tadqiqot dialektik yondashuv asosida olib borilib, ta'lim tamoyillarining rivojlanish dinamikasi va zamonaviy ahamiyati ochib beriladi.

Tahlil va natijalar: Avvalo, ilmiylik tamoyili ta'lim mazmunining zamonaviy fan yutuqlariga asoslanishini taqozo etadi. O'quv materiallari ilmiy jihatdan asoslangan, dalillarga tayangan va ob'ektiv bo'lishi lozim. Ilmiylik tamoyili o'quvchilarda tanqidiy tafakkur, tahliliy yondashuv va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, bugungi kunda noto'g'ri va asossiz axborotlar keng tarqalgan sharoitda ilmiylik tamoyilining ahamiyati yanada ortmoqda. O'quvchi faqat tayyor bilimni emas, balki bilimni qanday hosil qilishni ham o'rganishi zarur. Tizimlilik va izchillik tamoyili bilimlarning mantiqiy ketma-ketlikda, oddiydan murakkabga qarab bosqichma-bosqich berilishini anglatadi. Har bir yangi mavzu avvalgi bilimlarga tayangan holda tushuntiriladi. Bu esa o'quvchida yaxlit tasavvur va barqaror bilimlar tizimini shakllantiradi. Fanlararo integratsiya, modulli o'qitish, kredit-modul tizimi kabi zamonaviy yondashuvlar aynan tizimlilik tamoyiliga asoslanadi. Tizimlilik ta'lim jarayonida uzluksizlikni ta'minlab, bilimlar parchalanib ketishining oldini oladi. Ongli va faol ishtirok tamoyili o'quvchini

pedagogik jarayonning passiv ob'ekti emas, balki faol subyekti sifatida ko'rishni nazarda tutadi. Interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar, loyiha asosida o'qitish, debat va munozaralar o'quvchilarning dars jarayonidagi faolligini oshiradi. Bu tamoyil asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'quvchi bilimni mustaqil izlaydi, tahlil qiladi va amaliyotda qo'llaydi. Natijada bilimlar chuqurroq va mustahkamroq o'zlashtiriladi.

Ko'rgazmalilik tamoyili sezgi organlari orqali bilimni qabul qilish samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Vizual materiallar, diagrammalar, jadvallar, multimedia taqdimotlari, virtual laboratoriyalar murakkab tushunchalarni oson va tushunarli shaklda yetkazish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar rivoji ko'rgazmalilik tamoyilini yangi bosqichga olib chiqdi. Masalan, 3D modellashtirish, simulyatsiya dasturlari va onlayn platformalar o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qilmoqda. Individuallashtirish va differensial yondashuv tamoyili har bir o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olishni talab etadi. O'quvchilarning qobiliyati, qiziqishi, o'zlashtirish sur'ati turlicha bo'lgani sababli ta'lim jarayoni moslashuvchan bo'lishi kerak. Adaptiv o'qitish texnologiyalari, individual ta'lim trayektoriyasi, mustaqil topshiriqlar va elektron platformalar bu tamoyilni amalga oshirishga xizmat qiladi. Natijada har bir o'quvchi o'z imkoniyatidan kelib chiqib rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bugungi kunda ta'lim tamoyillari kompetensiyaviy yondashuv bilan uzviy bog'liq holda qaralmoqda. Kompetensiya – bu faqat bilim emas, balki bilimni amaliyotda qo'llay olish, muammoni hal qilish, jamoada ishlash, kommunikativ va axborot bilan ishlash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Ta'lim tamoyillari aynan shu kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Raqamli transformatsiya sharoitida masofaviy ta'lim, onlayn kurslar, sun'iy intellekt asosidagi o'quv tizimlari keng joriy etilmoqda. Bunday sharoitda ta'lim tamoyillarini to'g'ri qo'llash ta'lim sifatini ta'minlashning muhim omiliga aylanadi. Masalan, masofaviy ta'limda ham tizimlilik, izchillik va faol ishtirok tamoyillari saqlanib qolishi lozim. Aks holda ta'lim jarayoni yuzaki tus olishi mumkin. Shuningdek, ta'lim tamoyillari tarbiyaviy jihatdan ham muhimdir. Ular o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat,

fuqarolik mas'uliyati, ijtimoiy faollik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Demak, ta'lim tamoyillari nafaqat bilim berish, balki barkamol shaxsni tarbiyalashning ham muhim omilidir.

Xulosa: Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, ta'lim tamoyillari pedagogik jarayonning metodologik poydevorini tashkil etadi. Ular ta'lim mazmunini ilmiy asosda belgilash, o'qitish jarayonini tizimli va izchil tashkil etish, o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash hamda individual yondashuvni amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Globallashuv va raqamli transformatsiya davrida ta'lim tamoyillari yanada boyib, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan uyg'unlashmoqda. Ularni chuqur o'rganish va amaliyotga to'liq tatbiq etish ta'lim sifatini oshirish, raqobatbardosh va kompetent mutaxassislarni tayyorlashning muhim shartidir. Shu bois ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ta'lim tamoyillariga tayanish ilmiy va amaliy zarurat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2019.
2. Hasanboyeva O., To'raqulov X. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Zimnyaya I.A. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Akademiya, 2018.
4. Klarin M.V. Innovatsionnye modeli obucheniya. – Moskva: Prosveshchenie, 2017.
5. UNESCO. Education in a Digital World: Global Education Monitoring Report. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
6. OECD. The Future of Education and Skills 2030. – Paris: OECD Publishing, 2019.